

Fra tingbøgerne i Anst, Malt og Gørding herreder

Af John Kvist.

TIENDE AF BIER, GÆS OG HØNS

1694 begyndte der i Anst og Gjesten pastorat en strid om tiende af bier, gæs og høns og da særligt om bier. Stridens parter var på den ene side tiendeejerne, for kongetiendens vedkommende hospitalet i Kolding, for præste- og kirketienden sognepræsten Laurids Nielsen Aagaard og ejeren af Estrup. Modparten var bønderne i de to sogne. Striden blev ført af en enkelt person, Dorette Garp på Noes, en gård, der tidligere havde været beboet af flere herredsfogeder og beliggende i Åkjærådalen ved grænsen til Lejrskov sogn. Hun var i familie med slægten Benfelt, var myndig og rethaverisk og havde adskillige processer bl. a. med bønderne i Gejsing, hvortil Noes hørte. Hendes mand, Nis Garp, må enten have været syg, eller også havde hun taget hele magten, hvad tingbogen dunkelt antyder. Hun var den rette til at føre striden dog ikke for bøndernes, men for sin egen skyld.

Årsagen til striden var en bestemmelse i Danske Lov 1683, som påbød tiende af bier, gæs og høns. Efter denne lovbestemmelse forsøgte tiendeejerne at inddrive tiende i sognene. Den 22. aug. 1694 var hospitalsforstander Jens Jensen Flye fra Kolding i Noes sammen med to besigtigelsesmænd fra Glibstrup. De fandt da ligesom året forud 9 bisværme og 16 gamle bistokke, »hvoraf nogle dog var døde«, hvilket stemte med Dorette Garps egen opgivelse. Jens Flye krævede

tiende for fremtiden og for det indeværende år en bisværm og en gås i samlet tiende til kongens, kirkens og præstens parter. Dorette Garp sagde nej, i hvert fald ville hun ikke svare mere end hendes stedmoder, Ane Garp i Agård, der ejede halvdelen af bierne. Han lod hende da indstævne for tinget, hvor hun forlangte, at det skulle bevises, at der før havde været svaret tiende af bier. Jens Flye mente, at hvad der før var fortiet og forholden, det kunne ikke fri dem. Da han ikke ville bevise, at der før var svaret denne tiende, så tog Dorette Garp sagen i egen hånd og indstævnede tiendejerne og alle bønder i de to sogne. Præsten og Jens Flye, der undskyldte sig med at skulle på rejse i kongens tjeneste, mødte ikke. De sendte som deres fuldmægtig sognefoged Christen Iversen i St. Anst til tinget med en skrivelse, hvori de klagede over, at indstævningen ikke var sket efter loven, så vidneafhøringen skulle forbydes, da varselsmændene ikke havde angivet sagen, de blev stævnet for. Skrivelsen begyndte højtideligt med: »Gud styrke retten og velsigne rettens betjentel« og slutter med, at »vi er den højbårne øvrighed under Herrens trygge beskærmelse befalende!« De to herrers klage blev ikke taget til følge af herredsfogeden. Vidnerne fik lov at komme frem, og en lang række mænd, der kunne huske fra 60 til 30 år tilbage, erklærede alle, at det ikke var dem bevidst, at der i Anst herred eller andre steder, de havde været i Koldinghus amt, havde været ydet tiende af bier, gæs eller høns, før Danske Lov var kommen i brug. Sognefogeden hævdede, at det var udisputerligt, at Anst sogn havde ydet nævnte tiende, efter at Danske Lov var trådt i kraft. Kun i Noes og af Ane Garp var ydelsen blevet nægtet, og de burde ikke som de eneste gå fri. Familien Garp forlangte nu, at sognefogeden og Anst kirkes værge, Morten Skuster i St.

Anst, skulle fremlægge regnskab for, hvad der af den slags var ydet til Anst kirke og Kolding hospital. De to mænd lovede at komme med regnskabet næste tingdag. De kom også, men med en skrivelse, der tydeligt nok var skrevet af præsten. Deri stod, at de to havde været i Gamst præstegård efter kirkens regnskabsbog, men fik den ikke, da præsten ikke var hjemme. Sognefogeden mente dog, at dette var uden betydning, da regnskabet næppe indeholdt noget væsentligt, men man måtte henholde sig til lovens klare mening, som absolut tilholder enhver at give tiende af bier og andet deslige. Til slut krævede sognefogeden, »at Nis Garp eller hans kone som fuldmægtig og som sig mod loven opsætter, ikke alene dømmes til at betale deres anpart, men og for slig dumdristighed en liden mulkt til bemeldte Anst kirke at betale, andre til eksempel og afsky, på det de efterdags hans kgl. majestæts lov kan vide at tage i høje observans.«

Det var en vanskelig og noget ulden sag, sognefogeden havde fået at føre. Kirkens regnskabsbog har ikke haft noget til støtte for tiendeejerne. Der var temmelig sikkert bier hos de fleste bønder, men vel ikke nok til tiendeydelse og ikke så mange som i Noes. Familien Garp og dermed sognene blev dog også frikendt for denne tiende i henhold til en artikel i Danske Lov, som siger, »at når de haver ti høtter, da gives der tiende efter gammel sædvane«, og vidnerne havde jo bevist, at det ikke var sædvane i egnen at give en sådan tiende.

At dømme efter følgende sag blev resultatet alligevel, at der skulle betales tiende af bier. I oktober 1702 havde Peder Elkjær, ridefoged over Estrup og Skodborghus gods, på sin principals vegne stævnet Christen Jensen Garp i Noes og Jens Thomsen i Gejsing for tilbageholdelse af tiende af bihonning. Førstnævnte

indvilligede i at levere en bistok i sin kube på Skodborghus. Jens Thomsen vidnede under ed, at han den afvigte sommer ikke havde haft mere end tre bisværme til opskrift til tiende og forrige år fem, tilsammen otte, hvoraf han ikke havde ydet tiende. Han mente, at han ikke skulle yde tiende, før han nåede ti sværme, alt efter loven. Han vidste ikke, hvad hospitalsforstanderen eller sognepræsten i Andst havde optegnet i deres tienderegister.

Gårdene havde i den tid næsten alle bistokke, nogle op til en halv snes, hvilket f. eks. ses af ildebrandene. Honning, datidens eneste sødemiddel, var en eftertragtet vare, og af den fremstilledes mjød.

Dorette Garp har været en dygtig biavler. Også på dette område ligesom på flere andre har hun været aggressiv. En tidlig morgen hen i september kom skovrider Jens Ibsens søn, Jakob, i Gejsing hen til Hans Poulsen samme steds og fortalte, at hans fader havde fundet en bisværme i skoven ved Noes og var redet over til overførster Hans Arnold Jensen på Brenderup for at meddele ham det. Skovrideren havde befalet sin søn at holde øje med bierne, indtil han selv kom tilbage, så ingen inden den tid skulle borttage dem. Nu bad sønnen Hans Poulsen om at følge med til bierne, men ak, de kom for sent. Endnu tidligere samme morgen, som Christen Jensen af Gejsing var gået ud for at hente sine heste hjem fra marken, kom Dorette Garp til ham og bad ham at hjælpe sig at udhugge en bisværme, som sidste år var fløjet fra hende og somren over havde siddet i et træ i Koengen i Noes selvejer-skov. Han fulgte med, og sammen med Nis Garps søn, Jokum, udhuggede han bierne, der sammen med honningen udgjorde »fuldkommen tre stob«, som fyldtes i en balje og siden førtes til Noes. Mens dette arbejde stod på, ankom skovriders søn og Hans Poul-

sen, men de måtte vende hjem uden honning. Da skovrideren fik dette at høre, stævnedes han familien på Noes. Kun sønnen, Jokum, mødte på herredstinget på Amhedegård og vidnede, at bierne var deres egne. De havde forrige sommer fulgt sværmen til omtalte træ. Ingen kunne modbevise dette.

Skovrider Jens Ibsen, der er den største procesmager, herredstinget på Amhedegård kan opvise, havde sikkert ingen retslig adkomst til bierne. Ved samme lejlighed var der sikkert mange, som stille frydede sig over, at Dorette Garp havde været ham for snedig med at komme ham i forkøbet.

En udskiftning i Thorsted 1709.

I jordfællesskabets lange periode kunne ingen fæstebonde sælge eller købe, ja, ikke engang leje jord. Blev der en øde gård i byen, skete det dog, at en eller anden drev dens jord, og da har de vel lejet den. Ligeledes kunne de undertiden leje kirkejord. Under disse forhold var bondens spekulation i jord forhindret. Dog var der for selvejerbønderne en vis frihed på dette område inden for egen besiddelse. Der var imidlertid en anden form for erhvervelse af jord, nemlig gennem mageskifte. Det var den, Frederik II benyttede sig af, da han samlede hele Koldingegnen til krongods og derved fik adelen fjernet. Ude i landsbyerne var mageskifte temmelig sjældent. Det forhindredes af jordfællesskabet og folks modvilje mod alt nyt på grandestævnerne. Dog kunne det forekomme. Der skal nævnes et par mindre mageskifter her. Den 26. decbr. 1712 mageskiftede Knud Christensen Buch i Hjarup »til byens nytte og gavn« et stykke særjord med et andet jordstykke tilhørende samtlige byens lodsejere.

Et mislykket forsøg på at mageskifte gårde i Lejrskov fandt sted den 16. okt. 1719. Men nævnte dag var Jep Nielsen og Knud Nielsen, begge fra Asbøl, til grandestævne i sognefoged Jens Hansen Faarkrogs gård i Lejrskov sammen med Anders Ravn, Tulle Nielsen, Hans Thomsen, Peder Hansen og de øvrige lodsejere og bymænd. De var samlede for at tale om græsning, som Lejrskovmændene havde tilfælles med de to fjerntliggende Asbølgårde.

Imidlertid blev der på dette grandestævne på Jep Niensens foranledning handlet og indgået en overenskomst mellem ham og Peder Hansen i Lejrskov, at de med øvrighedens, d.v.s. amtsmandens tilladelse skulle mageskifte deres gårde, således at de hver især måtte medtage deres bohave, og kun alt nagelfast skulle blive i gårdene. Under forhandlingerne blev Jep Nielsen spurgt, om det var ham selv eller hans søn, der stod for gården. Jep Nielsen svarede: »Jeg står selv for min gård, og jeg mener, jeg må råde for mine børn og min gård efter min vilje!« Det blev tillige aftalt, at den, der brød forliget, skulle give den anden 10 rigsdaler.

Derpå tog de to mænd hinanden i hånden, og vidnerne lagde deres hænder ovenpå til bekræftelse. Til slut drak alle til stadfæstelse på gårdskiftets ubrødelige efterlevelse to pletter brændevin, hvoraf de to handlende betalte hver sin. Mageskiftet blev dog ikke til noget. Jep Nielsen fortrød uvist af hvad grund. Måske rådede han ikke selv derhjemme, måske var det en brændevinshandel. Sagen kom for retten, og Jep Nielsen er vel blevet dømt til at betale de 10 rigsdaler.

Et sjældent og mere vidtrækkende mageskifte fandt sted i Thorsted 18. febr. 1709. Det gengives her i sin helhed: »Samtlige Thorsted bys lodsejere og beboere

nemlig Laurids Hansen, Hans Thygesen, Christen Therkelsen, Anders Nielsen Munk, Jep Nielsen og Peder Lauridsen fremkom for retten med en skriftlig underskreven mageskifteforening lydende således:

Udi den hellige Trefoldigheds navn haver vi efter og underskrevne samtlige Thorsted bys lodsejere og beboere endrægteligen og med velberåd bedste råd og fuldkommen samtykke på vores høje øvrigheds gode behag indgået, givet og sluttet et venligt og velbelejligt mageskifte med hverandre angående vores kornmarker både østen og vesten Thorsted by beliggende, hvor og velædle regimentsskriver Jens Dukes fuldmægtig, Hans Mikkelsen, haver været på åstederne, det alt udi øjesyn taget og efter vores andragende og forevisning eragtet og befundet, at samme mageskifte til alle og enhver af byens beboere sære og besynderlige gavn og bedste var nyttig og timelig, så er bemeldte mageskifte indrettet, gjort og sluttet som følger:

De tvende gårde i byen, som nu hører til Veerst sogn og nu beboes af Laurids Hansen og Hans Thygesen, dertil skal nydes og bruges og beholdes al den vestre kornmark vesten for byen beliggende og det altsammen tilhøre fornævnte tvende gårde for sig alene, og skellet at være og gå fra den søndre og østre gård, som Christen Therkelsen og Jep Knudsen nu bebor, dens søndre og vestre tofthjørne og til den liden vej, som løber mellem Skovsager og Søndermarken i lige måde på den nørre side af skellet ad bækken og ad engene.

Derimod skal de andre tvende gårde, som hører til Egtved sogn og nu beboes af Christen Therkelsen og Jep Knudsen, Anders Nielsen Munk og Peder Lauridsen, nyde, bruge og beholde den østre kornmark østen for Thorsted by beliggende, og det alt-

sammen bemeldte tvende gårde for sig selv alene at tilhøre. Så skal hver af os bruge og svare for indtægtskifter indtil femte kærvs sæds udbringelse, og skal hegnet græsning være tilsammen, alt så længe, vi haver fælles korn, og vores fædrift være tilsammen, hvilket foreskrevne mageskifte af os alle og enhver skal være urykkelig al den tid og så længe, en af os er levende ilive skal holdes og stå ved magt lige i alle måder, som bemeldt, og imod vores efterkommere siden og i fremtiden dette vores nugjorte mageskifte ville omgøre, forandre eller igenkalde, da skal de tilsammen begynde i østerbyen på den indtægt vesten møllevejen, som vi nu haver adskilt.«

Bøndernes overordnede, regimentsskriveren, godkendte mageskiftet. Her blev ikke blot fastlagt et byskel, men tillige et stykke af et sogneskel mellem Veerst og Egtved. De to gårde øst for skellet, senere kaldet Ø. Thorstedgård og Østerbygård hørte til Egtved sogn, men V. Thorstedgård og den lige overfor ved sydsiden af landevejen beliggende gård blev V. Thorsted.

»Et mageskifte« kaldes det. I virkeligheden er det en begyndende og ufuldkommen udskiftning, mindende om dem, vi kender fra Sønderjylland (se Troels Finks doktordisputats: Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770). Hvis vi deler den almindelige opfattelse af begrebet udskiftning, at den er en proces, hvorved jorden i en landsby nyfordeles, således at hver bonde får sin jord mere samlet, må dette kaldes en udskiftning, selv om de Torstedmænd og herredsskriveren ikke kender ordet, og det er i og for sig ikke så underligt, at de ikke gør det; for udskiftningen her er vist den første, man overhovedet kender i Ribe amt. Ganske vist plejer fællesskabet også at ophøre ved udskiftningen, og det skete her i meget

ringe omfang. Det var agermarken, der udskiftedes. Det samme skete forøvrigt ikke så sjældent ved »de rigtige« udskiftninger i den store reformtid. Der er nemlig flere eksempler på, at processen gennemførtes i to tempi: først agermarken og nogle år senere eng, kær, hede og forte. I Thorsted tog man ikke det andet tempi (»vor fædrift skal være tilsammen«), dog skulle »den hegnede græsning«, hvormed vel menes græsningen på agermarken ophøre efter fem års forløb, når den gamle omdrift i sædskifterne var ophørt, og udskiftningen først var rigtigt gennemført, d.v.s. at V. Thorsted derefter ikke måtte lade sine husdyr græsse på marken øst for byen, ligesom det modsvarende gjaldt for Ø. Thorsted. Kun overdrevet i eng, hede o.s.v. var fælles.

Det er nok sogneskillet, det, at to gårde hørte til det ene sogn og to til det andet, der har fået Thorstedmændene ind på tanken. Videre gik udskiftningen da heller ikke. De to gårde i V. Thorsted lå stadig i fællesskab med hinanden, og også Ø. Thorsted dannede et lille markfællesskab. Tilsammen lå alle fire gårde i et overdrevsfællesskab, som atter kunne være fælles med tilgrænsende nabobyer (se f. eks. H. K. Kristensen: Ø.-Horne Herred og Outrup sogn). Selvfølgelig kan en så spæd og på egnen ukendt udskiftning ikke opfylde kravene i Guldbergs mange år senere så omhyggeligt udarbejdede udskiftningslov af 23. april 1781. I denne lov hedder det bl. a., at før selve delingen skal der »foretages en ordentlig og lovlig taksation af uvildige mænd, som dertil af retten udmeldes«. I Thorsted har bønderne selv skønnet om jordernes værdi og derefter delt markerne, dog altsammen med øvrighedens godkendelse, d.v.s. regiments-skriveren og amtmanden på Koldinghus, under hvem ryttergodset hørte, og det siges udtrykkeligt, at re-

gimentsskriverens fuldmægtig var på åstederne og tog markerne i øjesyn. Hvordan de to V. Thorstedgårde delte deres vestermark imellem sig og de to Ø. Thorstedgårde deres jord, ved man ikke. Måske har hver gård beholdt sine gamle agre og taget så meget af den fraskilte bys, som de kunne tilkomme efter hartkornet. Marken synes ikke at være delt med blot en lod til hver gård. I så fald ville det sikkert have været nævnt ved tinglysningen. Det er iøvrigt et udmærket skel, da der går en tunneldal med vandløb.

Indtil 1820, da V. Thorsteds jorder blev udskiftet, og flere nye gårde og ejendomme oprettede, drev de to gårde i denne bydel vistnok deres jord i fællesskab. De meget store heder og moser syd og vest om begge bydele var vist fælles overdrev indtil 1760, da der blev taget ca. 330 tdr. land hede i den vestlige del og udlagt til, men ikke taget i brug af de tyske kolonister på Randbøl hede. Thorstedfolkene jamrede sig over tabet af denne udprægede hede, skønt de ellers altid klagede over den magre jord og den megen hede. Ved denne udskiftning fremkom en lille ejendommelighed, som endnu den dag i dag undrer mange. Et ganske lille stykke firkantet jord, en stejl lyngbakke, omgivet mod vest og nord af Thorsted bæk, mod syd og øst af en gammel vej blev lagt til V. Thorsted, skønt det så udpræget fra naturens side hørte til Ø. Thorsted. Årsagen var, at beboerne i V. Thorsted kun på den måde kunne bevare deres ældgamle ret ad møllevejen til Nybjerg mølle i Egtved sogn.

Tilhørsforholdet mellem Ø. og V. Thorsted har en ret besynderlig historie. Indtil ca. 1325 dannede byen et selvstændigt sogn, som sammen med det tilgrænsende og nord for liggende og nu ganske udslettede Karbjerg sogn og det mod vest tilgrænsende og ligeledes udslettede sogn, Fitting, vidner om rigt liv i

ældre middelalder. 1934 fandt man fundamenterne af den sunkne Thorsted kirke. Thorsted sogn har vel efter ca. 1325 ligget øde i længere tid, og dette førte til, at Ø. og V. Thorsted langsomt adskiltes. Fra 1573 og måske endnu tidligere kom V. Thorsted i gejstlig henseende under Veerst sogn, mens Ø. Thorsted kom under Egtved sogn og kirke. I verdslig henseende hørte begge bydele under Egtved sogn indtil 1845, ja, indtil 1872 hørte V. Thorsted til Tågelund skoledistrikt i Egtved sogn, og skønt det er 600 år siden de to byer var i fuldt sognefællesskab, så er der endnu rester af gammel samhörighed, idet V. Thorsted stadig har sin jord matrikuleret sammen med Ø. Thorsted i Egtved sogn. Her har historiens mølle malet langsomt.

Et mørkt blad i Donslund mølles historie.

Ved Ørum å i den naturskønne tunneldal i sognekullet mellem Ørum og Daugård sogne ligger den gamle Svends mølle, der endnu er delvis i brug. I den begynder ca. 1663 en trist historie. Møllen ejedes da af Ørumgård og var fæstet bort til Peder Mortensen, der havde fået frihed for afgifter indtil 1665, fordi møllen var øde efter svenskekrigen. Han var i møllen i ca. 30 år og erhvervede sig der en så kæmpemæssig gæld og restance som kun få blandt menigmand, og uden at betale noget rejste han – vistnok 1693 – til Donslund mølle i Vorbasse sogn, som ejedes af Peder Munk til Urup.

Svends mølle må have været en dårlig forretning. Den ene kværn var øde, og såvidt det kan skønnes af den hullede tingbog*), var den årlige afgift af den

---

*) Tingbogen for Anst, Jerlev og Slaugs herreder.

anden kværn 3 ørter rug og 3 ørter byg. Han havde ikke betalt de kgl. skatter eller holdt bygningerne vedlige. Gælden med omkostninger var løbet op til hen imod 400 slettedaler. Den daværende ejer af Ørumgård og Svends mølle, Aksel Bille, fik den 4. nov. 1694 ved Bjerre-Hatting herredsting en dom over Peder Mortensen, og dommen, der var en fornyelse af en tidligere, lød på, at han skulle betale hele sin gæld, og hvis det ikke skete, skulle der gøres udlæg i hans bo, eller han skulle arresteres. Det siges i dommen, at han hverken selv eller ved andre i mindste måde er fremkommet med noget, hvoraf hans uskyld kunne formodes, men at han overhørig er udeblevet og synes dermed at samtykke i beskyldningerne mod ham. Dette er sikkert en rigtig karakteristisk af Peder Mortensen. Han tog heller ikke under senere retsforhandlinger til genmæle, og det samme gælder sønnen, Rasmus Pedersen, de var hårde og seje i tavs modstand.

Mølleren viste ikke tegn på hurtig betaling efter dommen. Aksel Bille lod da sin fuldmægtig, Mads Pedersen i Egholdt, tidligere ridefoged på Løvenholm, tage sig af sagen, og han sendte den 26. novbr. den lovkyndige Giermann Poulsen fra Bølling og to mænd fra Kragelund ud for at gøre udlæg i Donslund mølle, hvor Peder Mortensen da havde boet en tid. De tre mænd kom for silde. Peder Mortensen var rømt i dølgsmål med alt, hvad han ejede og havde. Synsmændene havde hørt rygte derom, og de fik i møllen syn for sagen.

De fandt alt tømt, alle dyr var borte, ja, om det så var krybber, klove, bindsler, foder og gødning. Efter naboernes oplysning skulle der have været 11 høveder, to heste, tre svin og ca. fireogtyve får. Rygtet gik, at noget af hans gods var ført til møllerens venner

i Hejnsvig og Askjær, og der eftersporede de tre mænd det forgæves. Siden måtte sønnen indrømme, at faderen havde flyttet noget af godset til den nærliggende Søgård, men han vidste ikke rigtig noget derom, da han ikke var hjemme, da flytningen skete. Heller ikke Peder Mortensens kone vidste nogen besked.

Det så nu truende ud for mølleren, men allerede dagen efter, altså den 27. novbr., mødtes han med Mads Pedersen til forlig på Søgård »ved venners mellemhandling og til ro og fredelig ende« på den måde, at Peder Mortensen efter denne forligsdato straks skulle betale 200 slettedaler og årsdagen efter 175 sldl. Mølleren vedstod, at han frivillig, utvungen og uden drukkenskab og misforstand havde indgået forliget i alle ord og punkter.

Sagen kom ej heller denne gang til ro og fredelig ende, som det så smukt var udtrykt. Peder Mortensen tøvede igen med opfyldelsen af sine indgåede forpligtelser. Det blev Axel Bille og hans fuldmægtig for meget. De gik til amtmanden på Koldinghus og fik den 7. marts 1695 en skriftlig tilladelse til at arrestere Peder Mortensen. Den 15. marts fremstillede Mads Pedersen ham som arrestant på herredstinget og krævede ham, der ved sine handlinger havde gjort sig selv ubetroet og uvederheftig, dømt til at betale efter forliget inden to solemærker og til at blive i arrest, indtil han havde opfyldt kravene.

Peder Mortensen var indforstået med arrestationen og havde intet at anføre til sin undskyldning. Dommeren udsatte sagen i otte dage, og da de var gået, havde arrestationen virket efter sin hensigt. Den 5. april lagde mølleren 200 slettedaler på tingbordet, og erkendte endnu at skyldte 175 sldl., som han forpligtede sig og sine arvinger, ingen undtagen, på ære,

tro og redelighed at betale inden et års forløb. Sønnen, Rasmus Pedersen, vedgik at være skyldner sammen med faderen, og fuldmægtigen lovede at virke for, at restgælden kunne blive nedsat. Det var mange penge, mølleren betalte. Efter datiden havde han da også en del gods, men hans gæld var så stor, at han alligevel var en ruineret mand, han omtales ikke mere i møllen. Måske var han efterladende, men hovedsagelig var det de fattige og onde tider, der var skyld i hans fortvivlede kamp og ulykke. Det skulle dog gå hans søn endnu værre.

Halvandet år efter at Peder Mortensen var dømt, kom hans søn, Rasmus Pedersen, for retten. 20. novbr. 1696 stod to synsmænd fra Donslund på herredstinget og vidnede, at de den 9. novbr. om morgenen tidlig havde været hos Christen Iversen i Risbøl for at syne den skade og overlast, han var tilføjet af Rasmus Pedersen i Donslund mølle. De så da, at hans ansigt var blodigt, hans venstre kindbakke blå og ophovnet, hans kjortel, bukser, strømper og halstørklæde var blodige, alt tøjet var i dynd og skarn omsølet, hans kjortel overbrændt af ild på ryggen, en farvet hue ligeså forbrændt og revet, han selv var svag og lå på sin seng og spyttede blod, og han berettede for synsmændene, at aftenen før, da han gik på sin rette farevej fra Donslund mølle, kom Rasmus Pedersen ridende efter ham med en dragen degen [kårde], som han straks angreb ham med og med magt drev ham ind i møllehuset, hvor han hug, slog, jordskubbede og hårtrak ham, sårede ham og skamferede hans klæder, så han måtte flygte. To mænd, som han havde mødt på sin hjemvej, havde set ham og hørt hans beklagelser, og da den ene af disse senere passerede møllen, havde Rasmus Pedersen bedt ham komme indenfor og havde da vist ham en kårde og sagt, at det var den,

han havde trakteret Chr. Iversen med. Ydermere havde Rasmus Pedersen sagt, at han havde sat Chr. Iversen på ilden, og at det var Chr. Iversen, der havde søgt klammeri med ham i hans eget hus.

Den 8. januar 1697 blev Rasmus Pedersen for denne misgerning dømt til at betale fuld voldsbøde, tre gange 40 lod sølv, samt for hårgreb og jordskub tre gange 6 lod sølv og omkostningerne 4 rdl. inden 15 dage til regimentsskriver Anders Rask, ellers skulle der ske udlæg i hans gods, eller også skulle han med sin person være lovens tvang undergiven. Rasmus Pedersen var ikke mødt i retten. Han forsvandt og blev aldrig mere møller, men også møllen gik det ud over.

På foranledning af møllens ejer, Peder Munk til Urup, blev der på tinget den 24. marts 1697 af fire synsmænd, der iblandt mølleren i Eg, Peder Madsen, aflagt synsvidne over Donslund mølle. Synet lyder: Det østre hus på 9 fag ganske forfalden, skal nedtages og med nyt tømmer og tag genopsættes, vil koste 9 slettedaler. I det nordre hus skal væggene lukkes for 1 sldl. Det vestre hus på 12 fag skal repareres for 4 sldl. 2 mk. Møllehusets 3 fag var ganske forfalden, skulle tages ned og genopbygges for 9 sldl. Mølle-dæmningen var gennembrudt på tre steder, skulle istandsættes for 3 sldl. Mølle-dæmningens omløb var ganske øde, et nyt vil koste 9 sldl. Det yderste mølle-hjul var »moxen øde og slet forfalden«, nyt vil koste 4 sldl. 2 mk.

Samme år den 9. april fik Peder Munk Rasmus Pedersen dømt til at betale møllens brøstfældighed med 26 rdl. 4 mk., resterende penge- og kornskatter 4 rdl. 4 mk. 1 skill., 4 tdr. 5 skp. landgildemel, sagsomkostninger 4 rdl., den tidligere idømte voldsbøde samt at have sit fæste forbrudt. Møllen var øde, mølleren ruineret, men han sank endnu dybere.

Den 8. oktbr. 1697 modtog herredsfogden en skrivelse fra regimentsskriver Anders Rask på Visselbjerg med anmodning om, at den måtte blive kundgjort tre tingdage i træk. Skrivelsen giver i sit snørklede sprog et malende og dramatisk billede af Rasmus Pedersens skæbne: »Som ugerne af enhver må formenes, hvorledes det af mølleren navnlig Rasmus Pedersen tilforn boet udi Donslund mølle udi Vorbasse sogn udi Koldinghus amt beliggende, skal have gjort sig til en mordbrænder og for nogen tid siden udi afvigte sommer om nattetid skal have stukken ild på ovennævnte mølle, så den ganske blev afbrændt, og de beboende næppelig med deres liv udkom. Som stærkt spargeres bemeldte mordbrænder ikke sit tyranske, brandmorderiske forsæt nær tilfulde skal have bragt, men ladet iblandt folk udfalde, det at han de omkringliggende naboers gårde og huse ligeledes om nattetid ved ildsantændelse ville begegne, hvor iblandt findes en stor del af hans majestæts ryttergods. Da som samme person skal have holdt sig, siden ulykken skete, skjult især udi klitte, hedemorader og deslige steder, så man ej om hans tiltagende værelse videnskab kunne erlange, helst og fordi han byer, sogne og herreder igennemstrygede og igennemløb færdig enhver ulykke at tilføje, så man nu i disse tilstundende lange, mørke nætter må grues og skrækkes. For jeg til den ende for hans majestæts ryttergods vegne dets skade at forhindre lader dette gå til alle og enhvers vidende og oplysning, om nogen ermeldte brandmordiske person, Rasmus Pedersen møllers ophold og værsted kunne være vidende, da de sådan mig ville tilkendegive, enten det hans person dennem kunne forekomme, eller og de kunne vorde mægtige da samme ville fastholde og i forvaring tage, indtil jeg derom med alle forderligste kunne blive

deviseret, hvor imod jeg til rekompan den, som sådan kan formode, udlover at give 8 rigsdaler.«

Med denne malende skildring af voldsmanden og mordbrænderen spredtes fra herredstingene hans rygte viden om, og da der var udlovet en klækkelig sum for hans pågribelse, så flygtede han ud af landet og drog langt af led, men 1702 var han atter i egnen og opholdt sig i Agerbæk.

7. decbr. 1703 var han stævnet for herredstinget, men mødte ikke. Nu blev der ribbet op i hans nye og gamle synder. Christen Moesgaard og flere andre vidnede, at den 16. septbr. 1703 havde han sammen med konen og med et langt gevær i hånden været inde hos folk i Donslund, og da havde han udstødt flere trusler mod Peder Smed, som han havde lovet ulykke og sagt, at »han ville gøre ham og hans hustru så blotte, som var de nylig kommen af moders liv, om han end derfor endnu engang skulle se Holland eller Hamborg,« og »hvor han kunne møde ham på veje, stier eller kirkeveje, skulle han skyde ham ihjel som en hund,« og »der skulle hos ham ikke blive sten på anden.« Om Bonde Madsen i Donslund, der var gift med en søster til Rasmus Pedersens kone, havde han sagt, at »hvis han kunne få ham at se ved hans tørvestak, skulle han skyde ham ned som en hund.« Samme dag havde han truet Bertel Sørensen i Donslund Fiskehuse med at ville sætte ild på hans hus, hvis han ikke føjede ham og stillede ham tilfreds. Bertel Sørensen havde lånt to slettedaler og givet ham. Til slut kom Peder Christensen Smed frem i retten og vidnede, at en tid efter hans mølle var bleven afbrændt, da kom Rasmus Pedersen ind til ham og sagde: »Nu haver jeg gjort eder skade, men vil I nu gøre mig tilfreds, så vil jeg aldrig gøre eder eller no-

gen af eders skade eller fortræd!« Af frygt betalte Peder Smed ham så 60 slettedaler.

Hvad herredstingets dom kom til at lyde på, ses ikke, og landstingets dombog er borte. Han er sikkert idømt en streng straf, men har nok ikke fået den. Formodentlig har han set Holland eller Hamborg endnu engang. Hele historien taler tydeligt om datidens strenge kår, og om folks utryghed og frygt for skarnsfolk og nattemørkel

Bonden i modstand og selvhævdelse.

Gennemlæser man en række tingbøger fra slutningen af 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet er det mest iøjnefaldende bondens elendige økonomiske forhold, beretninger om forsømte og øde gårde, om fæstere, der ikke kan svare deres afgifter og skatter, men må »tage posen og staven« og med hustru og børn må begive sig ud på tiggeri. Mindre iøjnefaldende, men meget bemærkelsesværdigt er det, at bonden i sin fornedrelse aldrig bliver retsløs ihvert fald ikke i Koldinghus rytterdistrikt.

Almindeligvis kendte bonden en hel del til loven inden for sit eget område. Han holdt hårdt på sin ret, gik til herredstinget med selv ubetydelige småsager som f. eks. når andres kreaturer var gået i hans korn, eller når han blev udskældt f. eks. for skælm, rakker eller ronnevæder. Han var ikke bange for på tinget at hævde sin ret overfor overordnede. Blev han selv anklaget, så var han slet ikke nem at arbejde. Fortielsens kunst forstod han til punkt og prikke med. Skulle han vidne i en sag, der ikke passede ham, så kunne han nok strække sig til at indrømme, at han nok havde set og hørt noget, men han »vidste egentlig ikke« besked. I den passive og næsten uovervindelige mod-

stand var han en ren mester. I forhold til pligtarbejde f. eks. den i Koldingegnen evindelige og meget byrdefulde ægtkørsel kunne han være særdeles vrangvillig, og adskillige fik bøder for »motvilje«. Højdepunktet for deres selvhævdelse og modvilje var, at de endog kunne sætte sig til modværge mod øvrigheden, når de mente, deres ret blev krænket. Herom følgende:

Husmand Jacob Nielsen, fæster under Estrupgård, rømte fra sit hus natten mellem søndag og mandag efter pinse 1704 med hustru og børn og alt, hvad han ejede. Landinspektør Adolf Clausen, ejeren af Estrupgård, lod ham tre gange efterlyse på Gørding-Malt herredsting, men da han ikke indfandt sig, blev han den 12. juni s.å. dømt som rømningsmand til at pågribes, hvor man kunne finde ham, og føres til »stavn«, og »hvem, der vidende huser eller hæler ham, skal tiltales, som de huser fredløs mand«.

Naboerne i Tuesbøl havde af vognsporene set, at Jakob Nielsen var kørt syd og øst på, men ingen vidste, hvor han var forsvundet hen. Et halvt årstid efter befinder han sig i V. Vamdrup, hvor bymændene havde antaget ham til hyrde, hvilket var meget dristigt gjort af begge parter så nær ved hans hjemstavn. Efterretningsvæsenet var den gang ikke så effektivt, men det var der. Man forbavses højlig over den sikkerhed, hvormed man da kunne f. eks. efterspore en hestetyv. Jacob Nielsens opholdssted blev da også på en eller anden måde røbet. 4. februar 1705 gav regimentsskriver Anders Hansen Rask tilladelse og ordre til at pågribe ham, og et mislykket forsøg blev gjort.

Natten mellem 5. og 6. februar drog en skare mænd og karle fra Eskelund, Estrup, Vejen og nogle fra Anst herred sammen med ridefoged Lorents Hansen for Estrupgård og Anders Hansen Risbøl som fuld-

mægtig for herredsfogden i Anst til V. Vamdrup for at overrumple og fange Jacob Nielsen.

Nattens begivenheder får man et indblik i gennem de beretninger, de stridende parter aflagde på nævnte herredsting 26. februar og 5. marts. Anders Risbøl, øvrighedens repræsentant, forklarede, at da de udsendte mænd kom til V. Vamdrup, opsøgte de hyrdehuset, som lå for sig selv i byen. Ridefogeden, to mænd fra Vejen og han selv gik ind i huset. Jacob Nielsen stod godvillig op, men hans hustru gjorde modstand.

Straks derefter kom bymændene og flere kvinder med forke, stager og vognkæppe i hænderne. For dem oplæstes nu rømningsdommen af 12. juni 1704 og rementsskriverens ordre af 4. februar 1705. Vamdrupmændene sagde »blandt anden vidtløftig snak«, at de skøttede ikke om nogen dom eller regimentsskriverens ordre. De ville beholde deres hyrde og selv svare til ham og selv skaffe ham tilstede, når det gjordes fornødent. Videre sagde de: »Dersom I tager ham bort, skal I få at se, hvorledes I kommer af byen!« Anders Risbøl erklærede, at for denne trusel om ulykke måtte de forlade rømningsmanden og af frygt rejse bort med uforrettet ærinde.

Niels Christensen af V. Vamdrup mødte i retten på samtlige medgranders og naboers vegne med et skriftligt indlæg, hvori det hed, at det var aldeles ikke, som de var beskyldt for, at »de skulle have forøvet og gjort vold og gerning til rettens store foragt« imod de to fuldmægtige og deres følge. Sandheden var, at en temmelig stor flok mænd var ankommen til deres hyrdehus og der først havde angivet, at de som ukyndige var faret vild på vejen, men dog ikke ville forklare, hvor de skulle hen. Noget efter angreb de hyrden med magt og ville bortføre ham, hvorfor

hyrdens hustru og børn »med råb og skrig gjorde stor larm og bulder på gaden og i byen.« Af den årsag blev folk vækket og forføjede sig til hyrdens hus, hvor de fremmede var ved at bemægtige sig hans person og bortføre ham.

I indlægget siges det: »Det kom os sært og underligt for, at de kom om nattetide, helst de, som haver lovlig forretning, plejer ellers at komme ved højlius dag og hellere om middag end om midjenat!« En bortførelse »på en sådan sær og umanerlig måde kunne de ikke billige«, med mindre de havde amtmand von Woydas tilladelse at fremvise, men en sådan tilladelse kunne de, trods flere begæringer, hverken få at høre eller se. En kopi af regimentsskriverens tilladelse kunne de heller ikke få. Men der blev oplæst et dokument, »af dem kaldet en dom«, og et andet, »som de sagde skulle være« regimentsskriverens tilladelse. Af disse grunde havde de nægtet at udlevere deres hyrde. Til sidst krævede de, at sagen blev henskudt under bøndernes egen øvrighed under Koldinghus amt, og at de to fuldmægtiges følgesvende ikke måtte få lov at vidne, da de efter loven var at betragte som villige vidner. Ni mænd fra V. Vamdrup havde skrevet under på dette, to var ikke stævnet, den ene af disse var kromand Peder Knudsen.

I retten fremhævede landinspektørens fuldmægtig kraftigt, at enhver som griber til væрге og gør forhindring mod øvrigheden skulle betale sin voldsbøde, tvende lod sølv og efter lovens 1. bog, 24. kapt., 29. artikel, 60 lod sølv for opsætsighed med tilgrebne væрге mod rettens folk. Det blev også af fuldmægtigen gjort gældende, at de Vamdrupmænd var vidende om, at Jakob Nielsen var dømt som rømningsmand, men trods denne dom og lovens paragraf 116 havde de huset ham, hvorfor han krævede, at de bur-

de lide som den, der huser fredløs mand, hvilket vil sige, at de skulle betale 16 lod sølv for den første nat, de husede ham, 32 for den anden nat og så fremdeles. (1 lod sølv var ca. $\frac{1}{2}$ rigsdaler).

Sagen kom senere et par gange for Anst, Jerlev og slaugs herredsting. Amtmand von Woyda på Koldinghus havde beskikket bønderne en forsvarer, som den 21. august s.å. i retten holdt på, at det ikke var så fuldkommen bevist, at de Vamdrupmænd skulle have gjort nogen ophævelse, mindre nogen skade enten med våben eller i anden måde, men alene havde taget i hænderne til egen fornødenhed, hvad de havde, »såsom en stor larm og tumult mellem dag og nat hastig påkom, og de ikke vidste, hvad det skulle betyde!« Desuden hævdede han, at der af anklageren var begået en fejl. Når der skulle eksekveres nogen dom fra proprietærgods, som Estrupgård jo var, så skulle det i forvejen have været stedets øvrighed, amtmanden, tilkendegivet; det var ikke sket her. Forsvareren mente derfor, at de Vamdrupbønder ikke alene burde fritages for landinspektørens tiltale, men endog burde have erstatning for processen og tidsspilde. Sagen ses ikke mere i tingbøgerne, så det vides ikke, hvorledes det gik Jakob Nielsen og bønderne.

Det var ikke eneste gang folk fra Vamdrup viste modvilje mod øvrigheden. I en sag om en ægttur*), som samtlige sognemænd skulle gøre med magasinmel fra Drabæks og Rolles møller til fæstningen Fredericia, viste de sig både tvære og drilagtige.

I H. K. Kristensens bog »Fra Koldingfjord til Blaa vandshuk« fortælles side 202, at to ryttere i 1778 kom til Brørup for at hente en karl, der var »overgivet« til soldat. De fandt og bandt ham og drog af sted, men

---

*) Fra Ribe Amt, XV, side 623.

blev snart indhentet af syv mænd, deraf de tre til hest. Disse tre red til Eskelund og kom tilbage med en snes mænd, som befriede fangen. Da rytterne ved aftenstid red gennem Eskelund by, blev de overfaldet af byens folk, der slog en arm i stykker på den ene rytter og et hul i hovedet på den anden. Det gik endnu mere drastisk til end i V. Vamdrup.

I disse beretninger er det ikke svært at se, hvem der holdt sig mest til loven, bonden eller øvrigheden, og som først påpeget kunne bonden være både vanskelig og selvhævdende. Det var nok sjældent, at han øvede voldelig modstand mod øvrigheden, men blev hans ret krænket, var han ikke bange for at gå imod sine verdslige, gejstlige og militære myndigheder. Tingbøgerne har mangfoldige beretninger derom.